

yedi beyit bulunmakta, bunların dışında eserde birkaç kıta ile bir mesnevi parçası, Farsça ve Arapça şiirler de yer almaktadır. Eserin uygun yerlerine konularak metinle uyum içinde olmaları sağlanan bu küçük parçalar "beyt", "şi'r", "nazm", "şi'r-i Türkî", "şi'r-i Farsî", "şi'r-i tâzî" başlıkları altında verilmiştir. Bunların içinde Kul Mesud'a ait olanların bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Aruz vezniyle yazılan bu şiirlerin, sık sık imâlelere rastlanmasına rağmen, şiir tekniği bakımından belli bir seviyenin üstünde olduğu söylenebilir. Muhteva bakımından doğruluk, iyilik, dostluk, öğüt tutmak, ayrılık, felek, kötülük gibi konuların yer aldığı manzumeler didaktik mahiyettedir. Şiirlerde beyit nazım birimi yanında dörtlülere de yer verilmiştir. XIV. yüzyılda Türkçe'ye yapılan mensur tercümelemler arasında Kul Mesud'un *Kelîle ve Dimne*'si henüz olgunluk çağına erişememiş bu dönem Türkçe'sinde önemli bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, II, 305; Vasfi Mâhir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964, s. 189-190; Himmet Akın, *Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, tür.yer.; Zeynep Korkmaz, *Sadrü'd-din Şeyhoğlu, Marzubân-nâme Tercümesi*, Ankara 1973, s. 279; TDEK, s. 420; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 377; *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1985, I, 369-373; Zehra Toska, *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi* (doktora tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Semih Tezcan, "Mes'ud ve XIV. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler", *Türk Dilleri Araştırmaları*, V, Ankara 1995, s. 65-84; C. Brockelmann, "Kelile ve Dimne", *JA*, VI, 555; Turgut Karabey, "Kul Mesud", *TDEA*, V, 437.

NURETTİN ALBAYRAK

KUL NESİMÎ

(ö. 1085/1674'ten sonra)

Saz şairi.

Doğum ve ölüm tarihleriyle nereli olduğu kesin olarak bilinmemektedir. İsim benzerliğinden dolayı uzun süre Seyyid Nesimî ile karıştırılan Kul Nesimî'nin asıl adının Ali olduğu, "Mahlasım Nesimî isimim Ali'dir" mısraından anlaşılmaktadır (Öztelli, *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî*, s. 8, 28). Soyunun XIV. yüzyılda yaşamış Said Emre'den geldiğini, "Ceddım Saîd Emre'dir / Neslinde saîd olur" mısralarında bizzat kendisi söylemektedir (Köprülü, II/42 [1927], s. 2). Kul Nesimî, "Nesimî" mahlasını Seyyid Nesimî'ye duyduğu hayranlıktan dolayı almış, "Ben ol

sâdık kulam ki Ca'ferî'yem / Hakikat söylerem ben Haydarî'yem" mısralarıyla da Ca'ferî ve Haydarî olduğunu belirtmiştir (Öztelli, *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî*, s. 62). Onun adından ilk defa Sadettin Nüzhet Ergun söz etmiştir (*Bektaşî Şairleri*, s. 295). Şair, Seyyid Nesimî'nin idam edilmesini (1418 [?]) dile getirdiği bir gazelinde, "İki yüz altmış dört yıldan sonra / Bu nazm ile bunu ettim izhâr" diyerek (a.g.e., s. 76) 1085 (1674) yılında hayatta olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca Kul Nesimî'nin bir kısım şiirlerinin XVII. yüzyılda yazılmış cönklerde yer alması, bu yüzyılda yaşamış başka şairlerin ona nazireler yazması ve İran'la yapılan savaşlarla ilgili bazı tarihî olayların izlerine rastlanması onun XVII. yüzyılda yaşadığı kanaatini kuvvetlendirmektedir. Bazı tarihî kaynaklardan, Anadolu'daki Alevî-kızılbaş topluluklarının İran şahları lehine başlattıkları ayaklanmalarda Pîr Sultân gibi önemli rol oynayan şairlerden birinin de Kul Nesimî olduğu anlaşılmaktadır.

İyi bir eğitim gördüğü ve şiirlerinde çeşitli âyetlerin yer almasından Arapça bildiği anlaşılan Kul Nesimî kuvvetli bir şairdir. Hz. Ali sevgisi, on iki imama bağlılıkla Ca'ferî-Alevî inancı şiirlerinde önemli bir yer tutar. İnsanı aşk şiirlerinde yer verdiği diğer bir konudur. Ayrıca didaktik mahiyette ve nasihat türünde şiirleri de vardır. Daha çok aruz vezniyi kullanan Kul Nesimî, bu tarz şiirlerinde aynı vezni kullanan diğer saz şairlerine göre daha başarılı olmakla beraber asıl şairlik gücünü hece vezniyle yazdığı şiirlerde göstermiştir. Dilinin sade, üslûbunun tabii oluşu ve duygularındaki samimiyet şiirlerinin halk tarafından ilgi görmesinin belli başlı sebepleridir. Seyyid Nesimî'nin şiirleriyle karışan bazı manzumelerinde bu şairin etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Dinî-tasavvufî şiirlerinden birkaçı tekkelerde makam eşliğinde ilâhî olarak okunmuştur. Hece ve aruz vezniyle yazdığı 100'den fazla şiiri Cahit Öztelli tarafından çeşitli cönklerden toplanarak *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî* adıyla yayımlanmıştır (Ankara 1969).

BİBLİYOGRAFYA :

Sadettin Nüzhet [Ergun], *Bektaşî Şairleri*, İstanbul 1930, s. 295-299; Cahit Öztelli, *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî*, Ankara 1969, s. 3-19, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., "Nesimî (Kul)", *TA*, XXV, 202; a.mlf., "Kul Nesimî", *TDEA*, V, 437; M. Fuad Köprülü, "Said Emre", *Hayat*, II/42, Ankara 1927, s. 2; Bedri Noyan, "Kul Nesimî", *TFA*, XII/239 (1969), s. 5311; a.mlf., "Bektaşî Ozanı Kul Nesimî'nin Yayınlanmamış On Üç Şiiri", *Türk Folklorundan Derlemeler*, (Ankara 1988), s. 91-100.

NURETTİN ALBAYRAK

KULAÇ

Metrik sisteme geçilmeden önce özellikle denizcilikte kullanılan bir uzunluk ölçüsü.

Türkçe kol ve aç-mak kelimelerinden meydana gelen, halk ağzında aslına uygun olarak kolaç şeklinde söylenen kulaç, tabii bir uzunluk ölçüsü olup yanlara açılmış iki kolun orta parmak uçları arasındaki mesafeyi ifade eder. Tarih boyunca eski Ön Asya uygarlıkları, Yunanlılar ve Romalılar başta olmak üzere hemen hemen bütün dünya milletleri tarafından suların derinlikleriyle minare, kumaş ve halat gibi şeylerin uzunluklarını ölçmede kullanılmıştır. Ancak kişiden kişiye değiştiği için parmak, kabza, karış, ayak, arşın, adım vb. diğer tabii ölçü birimlerinde olduğu gibi sabit bir kulaç boyu tesbit edilememiştir. Farsça'ya kulaç, Bulgarca gibi bazı Balkan dillerine kolaç şeklinde geçen kelimenin (Vekov, XXVI/1-2 [1998], s. 122) Arapça'sı bâ' (bev', bû'), Farsça'sı bâzdır.

Eski İbrânî kulacı (= 2 adım = 4 arşın = 24 kabza = 96 parmak =) 1,8 m., Grek kulacı 1,85 m. olarak hesaplanmaktadır. "Dend" adı verilen Hint kulacı da (= 4 arşın = 96 parmak = 768 arpa; bk. Eb'ül-Fazl el-Allâmî, I, 420) bunlara yakın bir değere sahip olmalıdır.

Bâcî (ö. 474/1081) kulacın 4 arşın kadar olduğunu bildirir (Nevevî, XVII, 12). Ali b. Osman el-Mahzûmî'ye göre (ö. 585/1189) hable esas teşkil eden Mısır kulacı 3 arşındır (*el-Müntekâ*, s. 29). Şeyhürabve ed-Dimaşkî (ö. 727/1327) kulacın 2 $\frac{2}{3}$ arşına denk geldiğini söyler (*Nuḥbetü'd-dehr*, s. 13). Eb'ül-Fidâ'nın (ö. 732/1332) *Takvî-mü'l-büldân*'ının bir nüshasına düşülen derkenardaki bilgilerden şu eşitlik elde edilmektedir: 1 kulaç (bâ') = 4 arşın = 96 parmak = 672 arpa = 4704 katır kuyruğu kılı. Ancak üç kaynak da arşının cinsini vermemektedir. Walter Hinz söz konusu arşını şer'î zirâ olarak yorumlamakta, kulacın değerini de 199,5 cm. (?) olarak vermektedir (*Islamische Masse*, s. 54). Fakat onun bu bilgi için kendisine atıfta bulunduğu *Takvîmü'l-büldân* mütercimi Joseph T. Reinaud ilgili arşının cinsini belirtmemektedir (krş. *Géographie d'Aboul-féda*, I, s. CCLXV; II/1, s. 18; ayrıca bk. ARŞIN). İbrâhim Süleyman el-Âmilî de kulacın 4 el arşınına eşit olduğunu kaydeder (*el-Evzân ve'l-mekâdir*, s. 20). Eb'ül-Fazl el-Allâmî'nin bildirdiğine göre XVI. yüzyılda Hindistan'da 1 kulaç = 4 arşın (gez) = 96 parmak (engüşt) = 576 arpa = 3456 katır kuyruğu kılı idi (*Âḫn-i Akbarî*, I, 420).

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kulçanılan kulaç için şu eşitlik verilmektedir: 1 kulaç = 2,5 zirâ (pik) = 5 kadem = 60 parmak = 600 hat = 30.000 nokta. 20 Cemâziyelâhir 1286 (27 Eylül 1869) tarihli Mesâhât ve Evzân ve Ekyâl-i Cedideye Dair Kanunnâme ile belirlenen değerlere göre 2,5 piklik kulacın metrik karşılığının 1,895 m. olduğu anlaşılmaktadır. George Young 1890'lara ait 5 kademlik (= 60 parmak) kulacın boyunu 1,7 m. olarak verir (*Corps*, IV, 370). Osmanlı kulacının 2 mimar arşınına tekabül ettiği de söylenmektedir ki (Pakalın, II, 314) buradan (= 2 x 0,758 =) 1,516 metrelik bir kulaca ulaşılmaktadır.

XVIII-XIX. yüzyıllara ait Tunus kulacı her biri 24 parmaklık 4 Arap arşınına, yani yaklaşık 1,92 metreye tekabül ederdi (Mahmûd Ferve, sy. 7-8 [1993], s. 241). John Gordon Lorimer, XX. yüzyılın başlarına ait Bahreyn kulacının her biri 18,75 inç (İngiliz) uzunluğundaki 4 arşına eşit olduğunu bildirir ki (*Delîlül-Hâlic*, I, 313) bu da 1,905 m. civarındadır. Manço Vekov Bulgaristan kulacını 2,134 m. olarak tesbit etmiştir (*Bulgarian Historical Review*, XXVI/1-2 [1998], s. 122). Walter Hinz, XX. yüzyılın ilk yarısına ait Mısır kulacının 4 marangoz arşınına, yani yaklaşık 3 metreye eşit olduğunu bildirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk, I, 299; *Lisânü'l-'Arab*, "bv'a" md.; Räsänen, *Versuch*, s. 298; Mahzûmî, *el-Müntekâ min Kitâbi'l-Minhâc fi 'ilmi hârâci Mısır* (nşr. Cl. Cahen), Kahire 1986, s. 29; Nevvî, *Şerhu Müslim*, XVII, 12; Şeyhürrabve ed-Dimaşki, *Nuḥbetü'd-dehr fi 'acâ'ibi'l-ber ve'l-bahr* (nşr. A. F. Mehren), St. Petersburg 1866, s. 13; Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-büldân* (nşr. M. Renaud - M. G. de Slane), Paris 1840, s. 540; *Géographie d'Aboulféda*, I, s. CCLXV; II/1, s. 18; Ebû'l-Fazl el-Allâmî, *Âṣin-i Akbarî* (trc. H. Blochmann), Delhi 1989, I, 420; G. Young, *Corps de droit ottoman*, Oxford 1906, IV, 370; *Delîlül-Hâlic* (Coğrafya), I, 313; A. E. Berri-man, *Historical Metrology*, London-New York 1953, s. 131; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 54; İbrâhim Süleyman el-Âmilî, *el-Evzân ve'l-meḳâdir*, Beyrut 1381/1962, s. 20; *Système des mesures, poids et monnaies de l'Empire ottoman et des principaux états avec de nombreux exercices et des tables de conversion*, İstanbul 1988, s. 3-4, 10; M. H. Sauvare, "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, VIII (1886), s. 483; Mahmûd Ferve, "el-Mekâyis ve'l-mevâzin ve'l-mekâyil fi Tûnis ḥilâle'l-ḳarneyni's-şâmin ve't-tâsi' "aşer", *el-Mecelletü't-târîhiyyetü'l-'Arabîyye li'd-dirâsâti'l-'Oşmâniyye*, sy. 7-8, Zağvân 1993, s. 241; Manço Vekov, "Maßeinheiten in den Bulgarischen Ländern vor der Einführung des Metrischen Maßsystems", *Bulgarian Historical Review*, XXVI/1-2, Sofia 1998, s. 122; Pakalın, II, 314.

CENGİZ KALLEK

KULÇA

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde (Doğu Türkistan) bir şehir.

Bugünkü adı Yining olan Kulca (Gulca "Ren geyiği"), Orta Asya'da Tien Şan (Tianjin) ve Cungar Aladağ sıradağlarının arasında yer alan İli havzasında ve İli nehrinin kuzey kenarında Urumçi-Almatı yolu üzerinde kurulmuş önemli bir ticaret merkezidir; nüfusu 200.000 civarındadır.

İli havzasının ilk hâkimleri Wusunlar, milâttan önce III. yüzyılın başında Mete Han tarafından Büyük Hun İmparatorluğu'na bağlandı. I. Göktürk Devleti ve özellikle Batı Göktürkler döneminde bu bölge önemli olayların geçtiği bir yerd. XIII. yüzyılın başlarında Moğol asıllı Karahıtaylar'ın gerilemesi ve Nayman Küçlüğ'ün bu devleti ele geçirmesi sırasında muhtemelen bir Karluk beyi olan Buzar (Ozar) Toğrul Han, Almalığ başşehir olmak üzere burada bir İslâm devleti kurdu. Daha sonra Moğollar'ın hâkimiyetine giren bölge Cengiz Han'ın ölümünün ardından ikinci oğlu Çağatay'ın payına düştü ve 1508'de son Çağatay Hanı Ahmed Han'ın öldürülmesiyle Şeybânîler'e intikal etti. XVI. yüzyılın sonlarında veya XVII. yüzyılın başlarında Oyratlar'ın (bk. KALMUKLAR), 1755'te de Çinliler'in eline geçti.

Çok kanlı bir harekâtla âdeta bütün halkını ortadan kaldırarak bölgeye hâkim olan ve buraya kalıcı bir biçimde yerleşen Çinliler 1762'de Ning-yuan-chen (kısaca l-ning / Yining) adı altında Kulca şehrini, iki yıl kadar sonra da bunun güneybatısına Çin Türkistanı bölgesinin idare merkezi olmak üzere Hoi-yuan-chen'i (Büyük Kulca / Yeni Kulca) kurdular. Kulca yeni yerleşimlerle, özellikle 1765'te Kalmuklar'dan kaçarak Kaşgarya'dan gelen 12.500 kadar göçmenin bölgeye yerleşmesiyle gelişti. Yeni yerleşen müslüman Türkler Tarançiler (ziraatçılar) diye adlandırıldı. Yine XVIII. yüzyılda bölgeye Çince konuşan ve muhtemelen Çinliler'le Uygurlar'ın karışımından oluşan müslüman Dunganlar geldi. 1851 yılında Kulca'da İli havzasına yaklaşan Ruslar'la Çinliler arasında bir ticaret antlaşması yapıldı ve Rus tüccarlarına bölgenin yukarı taraflarında faaliyette bulunma imkânı sağlandı; dokuz yıl sonra da Rusya ve İngiltere'ye Kulca'da konsolosluk kurma izni verildi.

1862'de Shen-Si'de ortaya çıkan müslüman ayaklanması kısa sürede gelişerek Kulca bölgesine doğru yayıldı ve şiddetli mücadeleler neticesinde müslümanlar Yeni Kulca'ya hâkim oldular (1865). Ancak arkasından Dunganlar'la Tarançiler arasında anlaşmazlık başladı ve Tarançiler'in lideri Sultan Ali Han yönetimi ele geçirdi; Dunganlar'ın 5000 kadarı Rus topraklarına sığınmak zorunda kaldı. 1867'de, daha önce Akmescid'de Ruslar'a karşı çarpışmış olan Yâkub Bey Hokandî Kaşgarya bölgesinde hâkimiyet kurdu. Bunun üzerine Ruslar bir ara Hokand bölgesini tamamıyla kendi topraklarına katmayı düşündülerse de bundan vazgeçtiler ve 1871'de sadece Kulca dahil Yukarı İli havzasını işgal ettiler. Yâkub Bey'in bir çarpışmada ölmesinden (1877) sonra Doğu Türkistan'da tekrar Çin hâkimiyeti tesis edildi ve burası 1882 yılından başlayarak Sinkiang (Sincan: "yeni dominyon") adı altında merkezi Urumçi olan bir eyalet haline getirildi. 1883'te de Kulca Ruslar tarafından tamamen boşaltıldı.

Urumçi'nin merkez olmasının ardından bir süre ikinci planda kalan Kulca, Çarlık Rusyası'nın yıkılmasından sonra bölgeye yönelen müslüman Kazan Türkleri'nin göçünden etkilendi ve nüfusu hızla arttı. 1944'te çoğunluğunu Kazanlı Türkler'le Uygurlar'ın oluşturduğu bir grup ayaklandı ve 7 Ağustos'ta Kulca'da Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Çin hükümeti çaresiz kalınca Kulca'daki yeni rejimin yetkilisi Ahmed Can ile temasa geçti. Öte yandan 1948 yılının sonlarına doğru hükümetin Urumçi'deki Sinkiang eyalet yönetimiyle de teması zayıfladı. Eylül 1949'da yeni rejim ve Urumçi yetkilileri Pekin'de komünist idarecilerle görüşmelere başladılar. Çeşitli aşamaların ardından 1955'te Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi'nin kurulduğu açıklandı (bk. TÜRKİSTAN).

BİBLİYOGRAFYA :

E. Schuyler, *Turkistan; Notes of a Journey in the Russian Turkistan, Khokand, Bukhara, and Khuldja*, London 1876, II, 156-201; *Han Shu*, 96B/s. 3901-3909; *Hsin T'ang Shu*, 215B/s. 6055-6066; Atâ Melik el-Cüveynî, *The History of the World-Conqueror* (trc. J. A. Boyle), Manchester 1958, I, 56, 58, 63-65, 74-77; Bâbü, *Vekâyi'* (Arat), II, 445; E. Bretschneider, *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, London 1888, I, 18, 70, 129, 233; W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, İstanbul 1927, s. 118, 142, 172, 178, 207; a.mlf., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Durston Yıldız), İstanbul 1981, s. 437, 455, 494-496, 604; a.mlf., "Kulca", *İA*, VI, 976-977; E. Cha-